LIBRIS We know books

OPERA LUI CIORAN

SCRIERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Pe culmile disperării
ediția întâi – 1934 / prima ediție postbelică, Humanitas – 1990

Cartea amăgirilor – 1936 / 1991

Schimbarea la față a României
1936 / ediție revăzută de autor – 1990

Lacrimi și sfinți – 1937 / 1991

Amurgul gândurilor – 1940 / 1991

Îndreptar pătimaș (1–70) [Paris, 1940], Humanitas – 1991

Îndreptar pătimaș II (70–140) [Paris, 1941–1944], Humanitas – 2011

Despre Franța [Paris, 1941], Humanitas – 2011

Razne [Paris, 1945–1946], Humanitas – 2011

Carnetul unui afurisit, Humanitas – 2021

SCRIERI ÎN LIMBA FRANCEZĂ

Précis de décomposition	*Tratat de descompunere*
Gallimard – 1949	Humanitas – 1992
Syllogismes de l'amertume – 1952	*Silogismele amărăciunii* – 1992
La Tentation d'exister – 1956	*Ispita de a exista* – 1992
Histoire et utopie – 1960	*Istorie și utopie* – 1992
La Chute dans le temps – 1964	*Căderea în timp* – 1994
Le Mauvais démiurge – 1969	*Demiurgul cel rău* – 1995
De l'inconvénient d'être né – 1973	*Despre neajunsul de a te fi născut* – 1995
Écartèlement –1979	*Sfârtecare* – 1995
Exercices d'admiration – 1986	*Exerciții de admirație* – 1993
Aveux et anathèmes – 1987	*Mărturisiri și anateme* – 1994

Mon Pays / Țara mea
Humanitas – 1996

Cahiers – 1997	*Caiete* (3 vol.) – 1999–2000

PUBLICISTICĂ, CORESPONDENȚĂ, CONVORBIRI

Singurătate și destin, Humanitas – 1992

Convorbiri, Humanitas – 1993

Scrisori către cei de-acasă, Humanitas – 1995

CIORAN

SCHIMBAREA LA FAȚĂ A ROMÂNIEI

HUMANITAS
BUCUREȘTI

LIBRIS | We know books

CUPRINS

I Tragedia culturilor mici 7
II Adamismul românesc 37
III Golurile psihologice și istorice ale României 56
IV Război și revoluție 123
V Lumea politicului 148
VI Spirala istorică a României 185

LIBRIS | We know books

I

TRAGEDIA CULTURILOR MICI

Cele câteva milenii de istorie de care ne dispensăm numai în ignoranță sau în extaz – două poluri a-istorice – ne obligă la o viziune macroscopică și la o selecțiune implacabilă a desfășurărilor omenești. Cine nu simte nevoia să fie judecător al trecutului se desolidarizează de o întreagă lume ce l-a precedat, chiar dacă instinctul îl integrează prin legături invizibile; nu mai puțin este lipsit de *existență* în viitor acel ce nu se angajează în profeție ca într-o actualitate. De la Hegel am învățat cu toții un adevăr devenit platitudine în gândire, că sensul mai adânc al vieții istorice este realizarea *conștiinței*, că progresul în istorie este un progres în conștiință. Interiorizarea spiritului, în drumul lui de eliberare de natură, îi creează o distanță de propriile lui realizări, menținându-l într-o culme căreia omul i se abandonează ca unei perspective ultime. Conștiința este cu atât mai cuprinzătoare cu cât actualitatea ei înglobează mai activ trecutul, încât perspectivismul istoric definește dimensiunile conștiinței. O viziune macroscopică a istoriei te face contemporan tuturor momentelor esențiale ale devenirii umane, precum îți înstrăinează detaliul omenesc, accidentele evoluției. La drept vorbind, nu există viziune microscopică, fiindcă fenomenele de mâna a doua n-au o valoare în sine, ele fiind fie pregătiri, fie urmări ale fenomenelor centrale.

LIBRIS We know books

Limitarea numerică a acestor fenomene își are o rațiune în structura particulară a istoriei, care, nefiind un tot continuu, se desfășoară prin dinamismul culturilor mari. Acestea nu sunt discontinue în mod necesar: influențele dovedesc în ce grad se condiționează. În fenomenul lor nu este important însă eterogenul, elementele adăugate din afară și înglobate, ci sâmburele lăuntric, predeterminarea spre o formă specifică. Precum, în biologie, ortogeneza ne revelează viața ca născându-se și afirmându-se sub determinantul condițiilor interne și al unor direcții lăuntrice care învinge rezistența mecanică a mediului exterior, tot așa, în lumea istorică, există o *ortogeneză a culturilor*, care justifică individualitatea fiecăreia prin condiții și determinante originare, printr-un impuls specific. Marșul marilor culturi în istorie seamănă, de aceea, unei fatalități; căci nimic nu le poate opri de la pornirea lor de a se afirma și individualiza, de a impune stilul lor de viață altora și de a robi totul fascinației lor violente.

Existând relativ puține culturi mari, numărul fenomenelor istorice este fatal limitat. Atâtea popoare și-au ratat soarta neputându-se împlini spiritual și politic, rămânând condamnate la etnic, la mărginirile etnicului, incapabile să devină națiuni și să creeze o cultură! – Precum există o grație cerească, trebuie să fie și o *grație pământească*. Și cine este atins de această grație? Orice mare cultură. Căci marile culturi sunt sărutate de oameni precum sfinții de îngeri.

...De câte ori harta continentelor ni se deschide în față, ochii se ațintesc numai asupra țărilor atinse de grația terestră. Culturile care au avut un destin al lor, dar care au fost mai cu seamă un *destin* pentru altele... pentru toate culturile mici, care și-au răcorit sterilitatea în umbra celor mari.

Istorie înseamnă – pentru a cita numai câteva: Egiptul, Grecia, Roma, Franța, Germania, Rusia și Japonia, culturi care s-au individualizat pe toate planurile, legându-le printr-o convergență și o corespondență intimă, dar sesizabilă.

Limitarea numărului lor nu-și are explicația numai într-o insuficiență a unui sâmbure generator originar, ci și în faptul că *lumile de valori* – pe care le realizează fiecare cultură în parte – sunt limitate. *Fiece mare cultură este o soluție a tuturor problemelor.* Dacă există o pluralitate de soluții, nu există totuși o infinitate. Grecia antică sau Franța, de exemplu (poate cele mai împlinite culturi), au soluționat – *în genul lor* – toate problemele ce se pun omului, s-au echilibrat cu toate incertitudinile și și-au inventat toate adevărurile. Din perspectiva transistorică a unui înțelept, *soluția* franceză sau greacă poate fi nevalabilă; dar să ne gândim ce leagăn plăcut a constituit ea pentru orice grec sau francez, *născuți* în adevărurile și concluziile ei. A fi asimilat imanent într-o cultură înseamnă a păstra, în îndoieli, în viziune și în atitudine, limita impusă de *cadrul* acelei culturi. Labilitatea acestuia demarcă un început de declin, un apus stilistic, o dezintegrare a direcțiunii lăuntrice. Este caracteristică micilor culturi – formații periferice ale devenirii – labilitatea, nu numai în obiectivări, ci și în sâmburele lor, în centrul primordial și iradiant, în esența lor deficientă. Ce înseamnă în univers: Suedia, Danemarca, Elveția, România, Bulgaria, Ungaria, Serbia etc.? Culturile mici n-au o valoare decât în măsura în care încearcă să-și înfrângă legea lor, să se descătușeze dintr-o condamnare, care le fixează în cămașa de forță a anonimatului. Legile vieții sunt unele la culturile mari și altele la cele mici. Primele își consumă evoluția floral, cresc natural înspre mărirea lor; Franța n-a *știut* niciodată că *e mare*, fiindcă a

LIBRIS We know books

fost totdeauna și a simțit acest lucru necontenit. Complexele de inferioritate caracterizează formele minore de viață, a căror devenire nu se poate concepe fără exemplu, fără prototip.

Deficiențele culturilor mici sunt așa de mari, încât, lăsate în cursul lor firesc, degenerează în caricaturi. Biologicește, pot reprezenta un exemplu rar; le lipsește totuși *instinctul*, care să le mâne spre destinația lor esențială. Culturile mari dispun până la hipertrofie de un instinct istoric, adică de o pornire nestăvilită de a-și revărsa toate posibilitățile în mărginirea devenirii lor, de a-și epuiza ultimele resurse în procesul existenței, de a nu rata nici un element din potențialul spiritului.

Instinctul istoric se deosebește însă esențial de simțul istoric. De la Nietzsche și de la Spengler am învățat că interesul pentru istorie e caracteristic decadenței, când spiritul, în locul elanului creator, al adâncirii în intensitate, tinde la o cuprindere extensivă, la înțelegerea ca atare, la pierderea retrospectivă în lume. Simțul istoric temporalizează toate formele și toate valorile, încât categorialul și valabilul prind rădăcini în lume ca orice relativitate concretă.

Când și *atunci* sunt superstiția simțului istoric, a cărui hipertrofie inevitabilă a dat naștere istorismului modern.

Zorile culturilor și formelor aurorale ale spiritului sunt străine de tentațiile acestui simț.

Orice cultură mare se creează în atmosfera învăluitoare a unei eternități, absorbită de individ prin toți porii. Constructorii de catedrale în zarea modernității, de piramide în cea egipteană sau eroii lumii homerice au trăit fără *distanța* de creația lor, și fiecare piatră ridicată sau fiecare gest de sacrificiu se stratifica într-o ordine definitivă a

lumii, într-o arhitectonică divină sau cosmică și foarte puțin umană. Relativismul istoric este o pervertire a sensibilității temporale. După ce o cultură și-a lichidat avutul în creații, începe distanța de ea însăși în perspectiva asupra trecutului ei și al altora. Naivitatea creatoare a încetat, urmată fiind de dualismul, inerent înțelegerii istorice, care separă spiritul de lumea căreia i se aplică. Înălțarea florală a spiritului în perioadele creatoare ale culturilor le împrumută o naivitate pe care cu greu am căuta-o în luciditatea searbădă a culturilor mici.

Un popor care se lansează în istorie de la întâiul act de viață *lunecă pe soarta sa*. Respirația în mitologie, diferențierea vieții religioase de cea politică, creația unui stil propriu spiritual și politic, accesul la putere și consecința lui, imperialismul etc., indică o evoluție firească, o iresponsabilitate în evoluție.

Închegarea etnică a poporului francez l-a făcut să treacă treapta istorică. Și așa orice popor cu destin, care a despicat lumea și i s-a constituit axă. Căci de la întâiul gest de viață el trebuie să aducă în lume *ceva* care, desfășurat în timp, devine *pentru el totul*.

Intrării lui în istorie nu există piedici din afară. Zorile lui sau sunt o fatalitate, sau nu sunt. – De ce noi, românii, etnic vorbind mai omogeni decât germanii, a trebuit să ne *așteptăm soarta* o mie de ani? Situația geografică defavorabilă, neprielnicia condițiilor, năvăliri barbare, vecini sălbatici? Dar acestea ar fi trebuit să fie motive în plus de afirmare, elemente de mărire proprie, dacă *pornirea* de a face istorie, pornirea oarbă și primordială, ne-ar fi aruncat irezistibil în vârtejul universal. Astăzi la ce-am ajuns? La *voința* de a face istorie. Cine a înțeles acest lucru este lămurit cu tragedia culturilor mici, cu tot ceea ce e rațional,

LIBRIS We know books

abstract, conștient în tragicul nostru. Cu adevărat, cele câteva milenii de istorie ne-au făcut necruțători cu subistoria noastră.

Aspirația nemărturisită, dar constantă, a unui popor ridicat prin creații la mare cultură trebuie să fie *încheganea lumii întregi în jurul său*. Aceasta este *ideea* pentru care luptă – știind sau neștiind – culturile mari. Prin conținuturi, mesianismele se deosebesc, se opun, se războiesc; numai substratul este identic. Motivele generatoare sunt aceleași, numai *motivările* altele.

Să ne gândim la câteva idei de misiune și la sensul lor mai adânc, la antinomia ideologică și istorică a mesianismelor, dar la identitatea substanțială a rădăcinilor lor. *Două popoare mesianice nu pot trăi în pace*. Neservind același sens în lume, dar luptând cu o intensitate și cu un dramatism egal pentru *ideea* (în fond pentru *destinul*) lor, conflictul se agravează cu cât acea „idee" este mai matură în substanța acelui popor. De la profeții evrei până la Dostoievski (ultimul mare vizionar mesianic), știm că fiecare neam ce-și deschide cale în istorie luptă pentru o idee a lui și pentru o formulă de salvare, pe care o crede universală și definitivă. Credința lui Dostoievski că poporul rus va salva lumea este singura expresie valabilă a unui crez mesianic. În formă brutală, mesianismul a fost totdeauna reprezentat de germani, ruși și evrei. Menirea lor nu-i poate purta decât pe drumuri izolate sau în antagonisme dramatice. Toată istoria Franței n-a fost decât desfășurarea concretă a unei misiuni, căreia nu i s-a mărturisit zgomotos, fiindcă o avea în sânge și o înfăptuia natural. Încă din Evul Mediu, concepția lui *Gesta Dei per Francos*, iar în perioada modernă *la civilisation française*, *La France éternelle* au fixat Franța în conștiința cetățeanului francez ca unica realitate substanțială de cultură. În

decursul secolelor, rivalitatea dintre Franța și Germania a fost aproape totdeauna soluționată în avantajul primeia, căci Germania, nefiind realizată politicește decât în câteva culmi ale istoriei sale (imperiul lui Otto, Bismarck), a exercitat o dominație culturală, și aceea *indirect*, prin reacțiunea celorlalte națiuni, în speță Franța. Lutheranismul, romantica, hitlerismul au provocat crize în lume prin reacțiune. Lipsa unei viziuni universaliste i-a izolat spiritual pe germani, care, pentru a se salva de la particularismul lor organic, s-au refugiat în imperialism. Setea de spațiu, dorința de realizare în întindere, de împlinire prin cuceriri, nu exprimă decât exterior și concret ideea mesianică germană, a cărei învolburare metafizică nu este lipsită de cele mai practice corespondențe. Nu există mesianism abstract, care să se satisfacă în formule și să nu vizeze ceva concret, prea concret. *Imperialismul este implicația practică a mesianismului*. Sunt totuși națiuni imperialiste care n-au fost niciodată mesianice, fiindcă n-au luptat pentru o *idee istorică*. Așa, de exemplu: englezii, al căror imperialism este pur utilitarist, sau, în lumea antică, romanii, care n-au luptat decât pentru o *idee* imperialistă, iar nu pentru un sens spiritual. Despre romani se poate spune că au constituit o mare națiune; dar n-am respecta nuanțele de am numi-o cultură mare. O națiune care a dat lumii numai o conștiință juridică, metode de colonizare și istoriografie n-a depășit categoriile elementare ale spiritului.

Mesianismul francez și cel germanic își justifică antinomia durabilă nu numai în ireductibilitatea ca atare a orientării mesianice, ci și într-o sumă de elemente psihologice și spirituale, care diferențiază specific fizionomiile națiunilor.

În cultura franceză, care este *o cultură de stil* și în care grația temperează elanurile vitalității, n-a existat niciodată, ca o problemă torturantă și dramatică, antinomia dintre

UBBIS We know books

viață și spirit. (În Franța, bergsonismul este o erezie.) Francezul trăiește mai unitar, nici prea departe de viață și nici prea aproape de ea. Din acest motiv nu veți găsi niciodată la francezi neliniștea și teama de a te fi dezintegrat din conținuturile firești ale umanității, de a fi riscat totul și de a fi pierdut simțul măsurii. În Franța, oamenii sunt stăpâni pe gândurile lor; în Germania, orice gânditor se simte depășit de sistemul său. O dată pornit pe calea elaborării, el nu-și mai poate domina gândurile, care evoluează înspre formele cele mai ciudate. Amestecul de sublim, de grotesc și de monumental îl veți întâlni în aproape toate sistemele germane de filozofie.

În Franța, toată lumea are talent; rar găsești un geniu. În Germania nimeni nu are talent, dar un geniu compensează lipsa de talent a tuturora. Gândiți-vă la toate geniile germanice: fiecare aduce cu el o lume, o nouă formă de existență. Cu Hegel, cu Wagner și cu Nietzsche s-au născut lumi noi. Fiecare dintre ei ar fi fost în drept să spună că lumea începe de la el. Suntem obișnuiți să considerăm în omenesc numai o sumă limitată de valori, un număr redus de posibilități, o formă determinată de existență. Dintr-o astfel de perspectivă, este natural ca acești creatori să fi depășit omenescul.

Existența și opera tuturor geniilor germanice au ceva inexplicabil, inaccesibil, vădit inuman. Ele se împletesc cu elemente catastrofice, cu viziuni apocaliptice, cu elanuri amețitoare, răsărite dintr-un neînțeles fond lăuntric. Nietzsche spunea că Beethoven reprezintă năvala barbariei în cultură. Aceasta este tot atât de adevărat pentru Nietzsche însuși. Barbaria germanică rezultă din incapacitatea germanilor de a menține un echilibru între viață și spirit. Dezechilibrul nu se exprimă atât prin oscilația între aceste

două realități, prin prizonieratul succesiv în ele, cât prin vieţuirea simultană într-un contrast, care determină în existența omului prezența unei structuri antinomice. Neputându-și armoniza aceste două elemente ale existenței, viața din el izbucnește într-o explozie primară, barbară și elementară, iar spiritul construiește, alături de viață sau deasupra ei, sisteme și perspective ce variază de la o mărime halucinantă la fantezii inutile și sterile. Barbaria rezultă din incapacitatea de a găsi o formă care să închege pe un plan derivat antinomii originare. Toată amploarea culturii germane derivă din această incapacitate, din această disproporție care închide în sine un tragic impresionant. Arhibanala distincție între dinamismul germanic și statismul francez nu trebuie interpretată ca o degenerare franceză și o exuberanță germanică, ci ca o diferență de tensiune. Francezii sunt vii fără să depășească formele care îmbracă viața; nemții nu pot fi vii decât prin lipsa de formă, prin elementar și primordial. Și izbucnirea vieții în ei are totdeauna ceva inuman, ce sfidează convenienţele. Întreg mesianismul germanic are acest caracter elementar, exploziv și orgolios, în deosebire de cel francez, discret și rezervat, dar nu mai puțin imperialist.

Discreția mesianismului francez, masca permanentă sub care se ascunde, ne face să înțelegem de ce el a fost privit totdeauna cu mai multă simpatie decât sinceritatea brutală a celui teutonic.

Determinarea omului german ca o existență frământată în antinomii, în contradicții și tensiuni, incapabilă de a se menține numai la nivelul normal și la stilizarea formală a culturii, explică de ce îl poți numi oricum, numai „cult" în sensul obișnuit nu. Germania are o existență aparte în Europa. Astfel, pentru ea, ceea ce înțelegem noi prin cultură